WORLD CONFERENCE ON STUDENT - CENTERED LEARNING APPROACHES

ALISHER NAVOIY ASARLARINI INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA O‘RGANISH ORQALI O‘QUVCHILARNING MA’NAVIY-AXLOQIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Sobitova Mushtariy Axmadjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Mustaqil izlanuvchi

Elektroniy pochta: sobitovamushtariy7@mail.ru

Tel: +998975720910

Annotatsiya. Mazkur tezisda Alisher Navoiy asarlarini integrativ yondashuv asosida o‘rganish orqali o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi yoritiladi. Adabiy ta’lim jarayonida Navoiy ijodidagi insonparvarlik, adolat, halollik, ilmga intilish, mehnatsevarlik, saxovat, sadoqat va komillikka intilish kabi umuminsoniy qadriyatlarni fanlararo aloqadorlik asosida o‘rganish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, badiiy matnni tarix, ona tili, tarbiya, san’at va ijtimoiy fanlar bilan integratsiyalash, muammoli vaziyatlar, munozara, rolli o‘yin, loyiha va refleksiv topshiriqlardan foydalanish orqali o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy kompetensiyalarini shakllantirish metodikasi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Alisher Navoiy, integrativ yondashuv, ma’naviy-axloqiy kompetensiya, adabiy ta’lim, milliy qadriyat, umuminsoniy qadriyat, komil inson, fanlararo integratsiya, interfaol metod, badiiy matn.

Kirish. Bugungi ta’lim jarayonida o‘quvchiga faqat nazariy bilim berish bilan cheklanib qolmasdan, uning mustaqil fikrlashi, hayotiy vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi hamda o‘z xatti-harakatlari uchun mas’uliyatni his etishini ta’minlash muhim vazifalardan biridir. Shu nuqtayi nazardan, badiiy adabiyot, xususan, Alisher Navoiy

ijodi o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy dunyoqarashini shakllantirishda katta tarbiyaviy imkoniyatga ega.

Alisher Navoiy asarlarida inson va jamiyat munosabatlari, adolat va zulm, ilm va jaholat, halollik va manfaatparastlik, saxovat va xasislik, sadoqat va xiyonat, mehnat va dangasalik kabi axloqiy tushunchalar chuqur badiiy-falsafiy mazmunda ifodalangan. Ayniqsa, “Hayrat ul-abror”, “Mahbub ul-qulub”, “Farhod va Shirin”, “Lison ut-tayr” kabi asarlarda ilgari surilgan g‘oyalar o‘quvchini nafaqat badiiy-estetik jihatdan tarbiyalaydi, balki uni o‘z xulqi, qarashlari va hayotiy tanlovlari haqida mustaqil mushohada yuritishga undaydi.

Navoiy asarlarini o‘rganishda faqat mazmunni qayta hikoya qilish yoki adabiy-nazariy tushunchalarni o‘zlashtirish bilan cheklanib qolish o‘quvchining asar mohiyatini to‘liq anglashiga yetarli bo‘lmaydi. Asardagi g‘oyalarni tarixiy davr, milliy qadriyatlar, axloqiy tushunchalar, ijtimoiy munosabatlar, til va san’at bilan bog‘liq holda o‘rganish o‘quvchining badiiy asarni yaxlit idrok etishiga imkon beradi. Bunday yondashuv ta’limda fanlararo integratsiyani ta’minlash bilan birga, o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy kompetensiyalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Asosiy qism. Integrativ yondashuv turli fanlar, bilim sohalari va faoliyat turlaridagi mazmunni yagona ta’limiy maqsad atrofida birlashtirishga asoslangan pedagogik yondashuvdir. Adabiy ta’limda integrativ yondashuv badiiy asarni boshqa fanlar bilan shunchaki bog‘lashni emas, balki undagi muayyan g‘oya va muammolarni turli fanlar nuqtayi nazaridan anglash imkoniyatini yaratishni nazarda tutadi.

Alisher Navoiy ijodini integrativ asosda o‘rganishda “badiiy matn – qadriyat – hayotiy vaziyat – shaxsiy xulosa” tamoyilidan foydalanish samarali hisoblanadi. Bunda o‘quvchi dastlab asardagi muayyan voqea, obraz yoki fikrni tahlil qiladi, unda aks etgan ma’naviy-axloqiy qadriyatni aniqlaydi, ushbu qadriyatning bugungi hayotdagi ko‘rinishini muhokama qiladi va yakunda o‘z shaxsiy munosabatini

asoslaydi. Natijada badiiy matn o‘quvchining hayotiy tajribasi bilan bevosita bog‘lanadi.

Masalan, “Farhod va Shirin” dostonini o‘rganishda Farhod obrazidagi mehnatsevarlik, sadoqat, qat’iyat, bilim va hunarga intilish kabi fazilatlarni tahlil qilish mumkin. Ushbu jarayonda adabiyot fani bilan bir qatorda tarix, tasviriy san’at, texnologiya va tarbiya fanlari bilan fanlararo aloqadorlikni yo‘lga qo‘yish mumkin. O‘quvchilarga “Farhodning fazilatlari uning maqsadiga erishishida qanday ahamiyat kasb etgan?”, “Bilim va mehnat o‘rtasida qanday bog‘liqlik mavjud?”, “Bugungi yoshlar uchun Farhod obrazining qaysi jihatlari ibrat bo‘la oladi?” kabi muammoli savollar beriladi. Bunday savollar o‘quvchini matn mazmunini takrorlashdan ko‘ra, asar g‘oyasini tahlil qilishga va mustaqil xulosa chiqarishga yo‘naltiradi.

“Hayrat ul-abror” asarini o‘rganishda adolat, rostgo‘ylik, saxovat, qanoat, ilm va insoniylik kabi axloqiy kategoriyalarni o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilish mumkin. Dars jarayonida o‘quvchilar kichik guruhlarga ajratilib, “Adolatli inson qanday bo‘lishi kerak?”, “Ilm insonning ma’naviy qiyofasiga qanday ta’sir qiladi?”, “Insonning haqiqiy boyligi nimada?” kabi savollar yuzasidan fikr almashadilar. O‘quvchilarning fikrlari Navoiy asaridan olingan dalillar bilan asoslanadi. Bu esa ularda fikrni dalillash, o‘z nuqtayi nazarini himoya qilish va boshqa qarashlarni hurmat qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

“Mahbub ul-qulub” asari o‘quvchilarning kundalik hayotida uchraydigan axloqiy vaziyatlarni tahlil qilish uchun katta imkoniyat yaratadi. Asardagi inson fazilatlari va illatlari haqidagi qarashlar asosida turli hayotiy vaziyatlar ishlab chiqilishi mumkin. Masalan, o‘quvchilarga “Do‘stingiz xato qildi. Siz uning ko‘nglini og‘ritmaslik uchun xatosini aytmaslikni o‘ylayapsiz. Bunday vaziyatda qanday yo‘l tutgan bo‘lardingiz?” degan topshiriq beriladi. O‘quvchi o‘z qarorini Navoiy qarashlariga tayangan holda asoslaydi. Shu tariqa badiiy matndagi axloqiy g‘oya real hayotdagi tanlov bilan bog‘lanadi.

Navoiy asarlarini integrativ o‘rganish jarayonini bir necha bosqich asosida tashkil etish mumkin. Birinchi bosqichda o‘quvchilar badiiy matn mazmuni, obrazlar tizimi, muallif pozitsiyasi va asarning badiiy xususiyatlarini o‘rganadilar. Ikkinchi bosqichda asarda ilgari surilgan asosiy ma’naviy-axloqiy qadriyat aniqlanadi. Uchinchi bosqichda mazkur qadriyat tarix, ona tili, san’at, tarbiya va boshqa fanlar bilan bog‘lanadi. To‘rtinchi bosqichda o‘quvchilarga muammoli yoki hayotiy vaziyat berilib, ularning mustaqil qaror qabul qilishi ta’minlanadi. Yakuniy bosqichda esa o‘quvchi o‘z faoliyatini tahlil qiladi va asardan olgan sabog‘ini shaxsiy hayoti bilan bog‘laydi.

Bunday metodik tizimda “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Venn diagrammasi”, “Debat”, “Rolga kirish”, “Muammoli vaziyat”, “Badiiy sud”, “Qadriyatlar piramidasi” kabi interfaol metodlardan foydalanish mumkin. Biroq metod tanlashda uning tashqi ko‘rinishidan ko‘ra, mazkur metodning dars maqsadiga, badiiy matn mazmuniga va o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mosligi muhim hisoblanadi. Interfaol metod o‘quvchini shunchaki faollashtirish vositasi bo‘lib qolmasdan, uning ma’naviy-axloqiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qilishi kerak.

O‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy kompetensiyalarini baholashda faqat nazariy bilimlarni tekshirish bilan chegaralanmaslik lozim. Bunda qadriyatni anglash, axloqiy vaziyatni baholash va o‘z qarashini amaliy faoliyat bilan bog‘lay olish kabi mezonlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Qadriyatni anglash darajasida o‘quvchining Navoiy asarlaridagi ma’naviy-axloqiy tushunchalarni izohlashi va matndan dalillar keltira olishi aniqlanadi. Axloqiy vaziyatni baholashda esa o‘quvchining turli qarashlarni taqqoslay olishi va o‘z qarorini asoslay olishi e’tiborga olinadi. Amaliy darajada o‘quvchining o‘zlashtirgan qadriyatlarini kundalik xulq-atvorida namoyon etishga intilishi baholanadi.

Integrativ yondashuvning yana bir muhim jihati Navoiy merosini bugungi hayot bilan bog‘lash imkoniyatidir. “Navoiy g‘oyalari bugungi yoshlar uchun qanday ahamiyatga ega?” mavzusida loyiha ishlari tashkil etish orqali o‘quvchilar asarlardagi

muayyan qadriyatning zamonaviy hayotdagi o‘rnini mustaqil tadqiq qilishlari mumkin. Masalan, adolat, halollik, mehnatsevarlik, ilmga intilish yoki insonparvarlikning bugungi ta’lim, oila, do‘stlik va kasbiy faoliyatdagi ko‘rinishlari o‘rganiladi. Bunday topshiriqlar tarixiy merosni zamonaviy hayot bilan bog‘lash va o‘quvchining shaxsiy pozitsiyasini shakllantirishga yordam beradi.

Natijalar. Alisher Navoiy asarlarini integrativ yondashuv asosida o‘rganish natijasida o‘quvchilarda badiiy matnni chuqur anglash, mustaqil fikrlash, o‘z fikrini dalillar asosida ifodalash, axloqiy vaziyatlarni baholash, to‘g‘ri qaror qabul qilish va milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga ongli munosabatda bo‘lish ko‘nikmalari rivojlanadi. Shu bilan birga, o‘quvchining adabiy bilimlari uning shaxsiy hayotiy tajribasi bilan bog‘lanadi. Natijada ma’naviy-axloqiy tarbiya alohida va sun’iy jarayon sifatida emas, balki badiiy asarni anglashning uzviy tarkibiy qismi sifatida amalga oshiriladi.

Xulosa. Alisher Navoiy asarlarini integrativ yondashuv asosida o‘rganish adabiy ta’limning mazmuniy va tarbiyaviy imkoniyatlarini kengaytiradi. Badiiy matndagi adolat, insonparvarlik, halollik, ilm, mehnat, sadoqat, saxovat va komillik kabi g‘oyalarni boshqa fanlar bilan bog‘lash, muammoli vaziyatlar va interfaol metodlar asosida o‘rganish o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy kompetensiyalarini rivojlantirish uchun samarali pedagogik sharoit yaratadi.

Eng muhimi, bunday yondashuv o‘quvchini “Navoiy nima degan?” degan savoldan “Navoiy ilgari surgan g‘oyalarni bugungi hayotimda qanday qo‘llashim mumkin?” degan savolga olib keladi. Shu jihatdan Navoiy merosini integrativ asosda o‘rganish o‘quvchining nafaqat adabiy bilimlarini, balki uning ma’naviy dunyoqarashi, axloqiy tafakkuri va hayotiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Navoiy, A. Xamsa.

Navoiy, A. Hayrat ul-abror.

Navoiy, A. Mahbub ul-qulub.

Navoiy, A. Farhod va Shirin.

Navoiy, A. Lison ut-tayr.

Alisher Navoiy hayoti va ijodiy merosiga oid ilmiy tadqiqotlar.

Adabiyot o‘qitish metodikasiga oid ilmiy-metodik manbalar.